

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Egy XVI. századi költőnő.

E folyóirat legutóbbi füzetének 95—99. lapjain Lukács Pál közli kisvárdai Zokoly Miklósné Telegdi Kata 1599 előtt írt levelét somlyói Báthory Istvánnéhoz. A nálunk addig páratlanul álló levél tárgya: költői vetélkedés. De ez nemcsak eszmecsere képében folyik. Mikor Telegdi Kata azt mondja: „ne alitsa, hogy csak az forrás mellett laknak az poéták, mert sütnek az homokba[n] is néha tyúkmonyat, noha csak ritkán azért”: itt sajátmagáról beszél. Ugyanis levelének tetemes része versben van írva. (A szöveget mai helyesírással közlöm, a []-be tettem saját pótlásaim.)

Mint az gyöngyhalászok,
mikor ű hálójok
gazdag szép prédával
megtelik gyöngyökkel:
azok között alig
hiszi örömben,
melyiket kaphassa,
tegye kebeliben . . .
Az szép parlagon sé-
10 táló kis nyulakat
kik nagy mulatsággal
vadásszák ebekkel,
mikor félésekben
egynehányat látnak,
véletlen találnak,
ű nagy örömben
nem tudják, hamarban
melyiket köldhessék,
indítsák üzésben.
20 Azvagy csak házunknál
(tudom voltál annál)
mikor kertegskémbe
megyek be kedvembe,
hogya megtekintem,
melyeket két kezem
ültetett vagy vetett
az sovány homokban:
nem tudom, melyiket
szakasszam előbben . . .
30 Paraszt embernek
Rómába menni,
bölcsek közt bolond-
nak vetekedni,

az bölesességnek
istenasszony Pal-
las és Minerva
oltalma alatt
lévőkkel válasz-
szal igyekezni:
40 nemkülönben¹ mint jó
táncost ingerleni,
azvagy ugrá[lá]sra
kecskét tanítani . . .
Szép esergő patakú,
gyönyörű folyású,
minden szép füvvel,
fákkal, virágokkal
zúgó-csorgó folyás
mellett sok szép szavú
50 kiterjedt szép . . . [mezőn]
és gyönyörködtető
fákon nagy ékesen
szólo madarakkal,
megékesi[tt]ett
forrással, szép kúttal,
mint egy áldozattal,
holott fürödjének
tisztelvén szép barlanggal . .
Noha az szép forrás,
60 fíredés, tisztaság,
erdei szép barlang,
hegyeken-völgyeken
mulatság, nyájasság
nem Pallast Minervát,
hanem csak Diánát
illeti mint asszonyát.

¹ = olyan.

Mert Pallas Minerva
 ezt minde[tl] jól tudja.
 Kulcsos városokat,
 70 laknak szép várakat;
 erdőket, hegyeket,
 völgyeket, mezőket
 nem járnak-búdosnak,
 hanem Diánának
 mint nagy fő vadásznak

az ű seregivel
 Hamadri nimfákkal
 engedték lakóul,
 mint atyjokfiának . . .
 80 kiknek lakóhelyek
 szép kulcsos városok,
 királyok, urak há-
 83 zai, palotái.

E versek túlnyomó része ősi 6 szótagos hangsúlyos vers; a 30—39. sor 5 szótagos, az 58. és 66. pedig 7-es. Egyrészük rímel is. A versek közvetlen hangja, élénk ritmusa jólesően elüt a XVI. század költészetétől (Balassáról nem szólva). A levél utóirata: „k[egyelmed] az levelet senki kezibe ne adja“ arra mutat, hogy ez nem secretarius munkája — mint az, amelyre válaszol —, hanem Telegdi Kata saját műve, akiben ilymódon legrégibb költőnönket tisztelhetjük.

Hajnóczy Irán.

Telegdi Kata levelének verses részei.

Telegdi Katának Lukacs Páltól az Irodalomtörténet 3—4. számában közölt levele költészet-történeti szempontból nevezetes lelet. Közölje figyelmét, azt hiszem, elkerülte, hogy két hosszabb részlete maga is verselő törekvés megnyilatkozása. A tudóskodó-poétáskodó csevegés ott megy át először versekbe, hol írója a kapott levélben való gyönyörködését óhajtja színes hasonlatokkal éreztetni: „ugy giönörködöm“ — írja,

minth az giöngy halaszok, mikor ű haloioik gazdag szep predanal, megh telik giöngiökkel.	ű nagy eöreömökben, nem tudgiak hamarban melliket költhessik, indiczak űzizben.
5 Azok közöth alię híj eöreömiben melliketh kaphassa tegie kebeliben.	29 Az vagy csak hazunknal (tudom uoltal annal) mikor kerteczkembe, megiek be keduembe, hogy ha megh tekintem
[Az nagy] ¹ mint az szep parlagon	
10 setalo [kis] niulakath, kik nagy mulatsaggal uadaszak ebekkel, mikor felisekben egy nehaniath latnak	25 mellieketh ket kezem ű lteteth, uagy ueteth az souany homokban. Nem tudom melliketh szakaszszam elebben.
15 uiletlen talanak,	

A másik verses részlet a címzettől Pallas és Minerva tisztöletére szentelt barlangról és forrásról való tréfálkozás nagy része: „immar k. Pallas és Minerva Isten Aszonnak . . . keduit talalta“,

szip czergö patakú, giöniörű foliasú, minden szip fűuekkel, fakkal, uiragokkal,	5 zügo, chorgo, folias melleth sok szep szauú ki terieth szep . . ni ² es giöniörkötetö
--	---

¹ Szögletes zárójelbe teszem a prózai áthidalást s azokat a szavakat, melyek leírás közben becsúszott ritmust bontó toldaléknak látszanak.

² szárnü?

fakon, nagy elesen ³	nem Pallasth Mineruath
10 szolo madarakkal,	hanem csak Dianath
megh ekesitet ⁴	illeti mint Aszoniath.
forrassal, zep kúttal,	Merth Pallas Minerva
mint egy aldozattal,	30 ezt minden iol tudgia,
holott fireggienek	kúlehos varasokath
15 tiszteluin szep barlanggal,	lakuak szip varakath,
kiknek tudom, hogy az	Erdeiket, hegieket,
k. en hozzam	uölgieket, mezöket
valo szeretetjerth:	35 nem iarnak budosnak.
k. engem is	Hanem Diananak
20 esmeretibe [keduibe] iúttath.	minth nagy fü uadasznak
Noha az szip forras,	az w seregiuel,
fjredis, tisztasagh,	Hamadri Nimphakkal,
Erdei szep barlangh,	40 engittek lakoúl,
hegieken, uölgieken,	mint attiokfianak.
25 mulatsagh, niiasasagh,	

E sorok ritmusa minden kényszerítés nélkül érezhető. Az első részlet csupa hatos. Sokszor páronként rímelnek, kétszer azonban félrímrel találkozzunk, mintha tizenkettősökké csoportosulnának. De egyenletes periódus- vagy strofaalkotásra való törekvés nem vehető észre. A másik verses részletben a hatosok közé hetesek kerülnek — mindannyiszor a gondolat nyugvópontjain —, mégis anélkül, hogy csak ilyenkor is egyenletesen visszatérő periódusok alakulnának. De itt is nemcsak a soronkénti ritmikus tagolás nyilvánvaló, hanem a rímek megcsendítésében való gyönyörködés is. Az első részben az egész 21., a másodikban a 30. sor nyilvánvalóan csak a rím kedvéért került oda, nem is szólva egyes verstöltő vagy rímelő szavakról és szótagokról s jellegzetes versmondattani jelenségekről.

70 verssor a XVI. századból semmi körülmények közt sem hanyagolható el. E verses levélrészletek azonban vers-voltukon s valamelyes tagadhatatlan ügyességükön és kecsességükön kívül több szempontból tanulságosak: Pallas és Minerva különválasztására elég példa van a XVI. század végének magyar poétáinál. Elég *Argirus* históriájára, Adáminak *Az két Musák, Minerva és Pallas egymással vetélkednek* c. versezetére (1599) és Rimaynak a Balassiakra írt epicediumára hivatkozni. Az utóbbival való egyezésben sincs így semmi feltűnő, de Rimaynak a Báthoryakkal való kapcsolatát bizonyító adatok mellett ez is szemet szúr. Telegdi Kata válaszából kiderül, hogy Báthoryné secretariusa támogatásával vagy éppen sugallatára szentelt a két istenasszonynak barlangot és forrást, tehát alighanem szobrokkal is díszített voltak kertek. Könnyen meglehet, hogy e secretarius csakugyan éppen Rimay volt.⁵

Telegdi Kata Báthorynének és secretariusának az istennők náluk levő barlangjával dicsekvő büszkeségét figurázza ki pajkosan tréfálkozva. Mitológiai tévedést is vet szemükre, de nemcsak a „görög mithikus vonásokkal“ bizonyítja,

³ nem *ekesen*?

⁴ *ekesitetet* h.?

⁵ A Radvánszky-kódex kétes eredetű versei közt (v. ö. Irodalomtört. Közl. 1926. 190. l.) a „Boldog azki akarsz lenni életedben“ kezdetű (Dézsi Balassi-kiadásában 6. sz.) istenes ének versfői a Báthory nevet adják ki, nótája pedig Rimay „Legyen jó idő csak“ kezdetű éneke. Talán éppen Rimay állított benne emléket pártfogójának, a mélyen vallásos lelkű Báthory Istvánnak. Dézsi is (id. kiad. 662. l.) „inkább Nyíri Báthory Istvánra, mint a lengyel királyra“. Balassi pártfogójára, érti a versfőket.

hogy „sőtnek az Homokban neha Tiuk monjath“, tehát lehetnek poéták „noha chak ritkan azerth“, az istennők forrásától, barlangjától távol is, hanem levele versekbe lendülésével is. Maga verselt-e Telegdi Kata vagy más poétát állít Báthoryék büszkélkedése ellenébe, arra teljes határozottsággal ez egy levél alapján nem lehet felelni. Néhány ritmustbontó elírást lehetne felhozni a Lukcsics közlőte szövegből az ő szerzősége ellen. De főleg a második részlet annyira szervesen illeszkedik a válasz prózai szövegébe, hogy nehéz attól független keletkezésére gondolni; azt sem igen lehet fölteni, hogy hasonlatok s a maga mondatába beilleszthető amplifikáció és a mitológiai játékok belül maradó cáfolat megveséslését mással végeztette volna. A harmadik hasonlatban meg éppen őt látjuk virágai közt kertescskéjében keccesen mozogni. Válaszát nagy félénken írja, mert hisz úgy érzi, „Pallas és Minerva oltalma alatt liuökkal ualaszal igiekezj“ oly elbizakodottság tőle, mint „ugrasra keczketh tanítani“ stb. E vonakodásában is tréfás vetélkedés folyamán csak egy helyen enged meg magának kissé kényesebb célzást — Acteon esetére —; bizonyára az egész poétáskodás az oka, hogy arra kéri ánya asszonyát: „az levelet senki kezibe ne adja“, mert „ezeket az köztünk ualo múltasagh keduerth iram“. Telegdi Katát tehát alighanem be kell iktatni XVI. századi verselőink sorába, annak az enyelgő világi lírának művelői közé, melyet Balassi emelt magasra. Újabb nyoma ez annak is, hogy a magyaryelvű költészetnek nemcsak főközönsége került ki a latin irodalomtól távolabb álló asszonyok sorából, hanem aktív részük is volt annak fejlődésében s hagyományai folytatásában. Lukcsics Pál is Losonczy Annához hasonlítja Telegdi Katát: a poétaság kedvelésében is mindenesetre rokonok. Balassi költészetének és főleg az aligha tőle származó, de szerelmére vonatkozó *Credulus*-drámának háttére alig érthető afféle poétáskodó udvar föltevése nélkül, amilyen a *Minnesang* virágkorában vagy az olasz renaissance idején egy-egy előkelő hölgyet körülvevett. Losonczy Anna, a horvát bán felesége talán dalmáciai kapcsolatai útján is megismerkedhetett maga is az olasz étellel. Később már az ő főtrubadúrjától tanultak verselni a magyar hölgyek és udvarlók egyaránt. Thewrewk Imre köszöntője⁶ és Takáts Sándor több közlése után a Lukcsics Páltól k'adott levél is sejteti, mily sok felvilágosítást várhat idővel a magyar költészet története is a családi levelezések feldolgozásából, elsősorban éppen a világi líra kezdeteinek homályos kérdéseiben. Hiszen még mindig csak ízlés és az irodalomról való általános vélemény, sokszor elfogultság szabja meg azt is, ki lát Balassiban hazai előzményektől csaknem teljesen független kezdeményezőt, s ki rokonhajlamú és hasonló irányban próbálkozó körből messze kiemelkedő nagyságot.

Waldapfel József.

⁶ Feltűnő, bár az eddig ismert szövegek alapján semmi verstörténeti folytonosságba nem állítható tény, hogy a legrégebb magyar verses szerelmes levélnek a latin levélhez a latinul nem tudó leány számára odafüggesztett sorai közül a leghatározottabban versszerűek (*Emericus Thewrewk* | köszön Krisztínának | legyen kenvebb inának) a *Lucretia*-strófa egy periódusával azonos ritmusúak.

Bethlen Gábor neve az egykorú francia irodalomban.

Elek Oszkár az Irodalomtörténet 1929. évfolyamának 7—8. számában „Bethlen Gábor és egy francia költő” címen érdekes hungaricumot közöl; megtudjuk, hogy Bois-Robert Bethlent egy költeményében magyar nevén „Gábor”-nak említi és nem franciásan „Gabriel”-nek. Ez a megállapítás kiegészítésre, sőt bizonyos mértékben korrekcióra szorul.

A harmincéves háború eseményei a franciákat érthető okokból igen élénken érdekelte, már csak a magyar földön hadakozó Dampierre és Bucquoy hadműveletei kapcsán is. Alig néhány héttel egy-egy nagyobb jelentőségű történelmi esemény, csata stb. után Párisban kis nyomtatott füzetecskék közölték az esemény híret a francia közönséggel. Természetes, hogy ezekben a füzetecskékben és röpiratokban Bethlen gyakran szerepel; majdnem bizonyos, hogy Bois-Robert „Gábor”-ja is rájuk vezethető vissza. A franciák sohasem fordítottak különösebb gondot az idegen nevek helyesírására; ezekben az 1620-as években megjelent röpiratokban azonban csak úgy hemzseg a sok sajtóhiba.

Időrendben a legelső ilyen nyomtatvány minden valószínűség szerint a „*Lettres du Roy et des estats de Hongrie au Roy de Boheme*... des 26 Aoust & 18 Septembre 1620.” Bethlen, választott királyi méltóságának megfelelően, csupán keresztnevéen szerepel: „*Gabriel par la grace de Dieu esleu Roy de Hongrie, d'Almacie (sic!), Croacie, Sclauonie, Rame*...” etc.

Bethlen személyének „Gabriel”-lél való megjelölése azonban meglehetősen ritka. Jóval gyakoribb a „Gábor” és a „Bethleem Gábor”. Így például Ferdinánd királynak a spanyol királyhoz írt egyik levelében ezt olvassuk: „... *quas condiciones Gabor nondum victus praescribet*.” (*Coppie de quelques lettres de l'Empereur interceptées & dont les originaux sont entre les mains du Roy de Boheme*. Címnap nélkül, 1621-ből.)

Ideiktatunk néhány hasonló idézetet:

„... *et en fin pratiquerent Bethlehem Gabor, qui se dit et qualifie vassal de liennemy comun de la Chrestienté.*” (*Condemnation & Hautban Impérial à l'encontre de Iean George Vaisné, Marquis de Brandebourg, etc.* Traduit d'Allemand en François. A Paris, chez Antoine Vitray M. DC. XXI. p. 7.)

„... *Ce qui a pareillement este la seule cause que les ambassadeurs du Roi très Chrétien sont retournez sans achever le Traitté par eux commencé avec Bethleem Gabor*...” (*Extrait de lettres de Constantinople, touchant le grand armement du Turc, & autres aduis de Hongrie, et de Boheme*. M. DC. XXI.) Ugyanebben a levélben — *Extrait d'une lettre d'Amberg, que haut Palatinat, du 20 Iuillet 1621* — a nagy erdélyi fejedelem még háromszor egyszerűen mint „*ledit Gabor*” szerepel. Ugyane füzet 1621 július 14-éről, Bécsből kelt levelében ezt olvassuk: „*Il y a en outre deux autres defaites, l'une de Setski en Träsylvanie par Bethleem Gabor*...”

A legérdekesebb dokumentum azonban kétségtelenül Ferdinánd *Edictalis Cassation*-jának egykorú francia fordítása. A latin eredeti természetesen mindig *Gabriel Bethlent* ír; a francia szövegben mégis ezt olvassuk: *Edict de Cassation, donné par la tres-sacree & Royale Ma'esté de l'Empereur Ferdi-*

nand II. du nom sur l'unique, prétenduë & de droict nulle & inualide Election faite de *Bethlen Gabor au Royaume de Hongrie*“ etc. „Traduit de Latin en François sur la copie Latine Imprimée a Vienne en Autriche A Paris, chez Antoine Vitray, M.DC.XXI.“ Miután ebben az iratban valamennyi magyar név elfranciásított alakban szerepel — *Sigismond Forgach de Gymez*, *André Doczi*, *Valentin Leepes esleu Archeuesque de Colosse* (sc. Kalocsa), *Laurens Ferencz* — fel kell tennünk, hogy a francia fordító csupán azért ragaszkodott a magyar „Bethlen Gabor“ alakhoz, mert a nagy erdélyi fejedelem Franciaországban abban az időben már ezen a néven volt ismeretes. A magyar alakhoz való ragaszkodás — a vezetéknevét megelőzi a keresztnévet — tehát pusztán a franciák eredendő ignorantiájára vezetendő vissza. Tudjuk egyrészt, hogy a „Bethlen Gábor“ nevet a franciák összetett vezetéknevek vélték;¹ másrészt pedig az egykorú emlékekben ezen a téren teljes rendszerelenség uralkodik. A magyar vezeték- és keresztneveket a kor írói rendszerint nem ismerik fel és nem tudják megkülönböztetni.²

Például: „Avant hier le Colonel Quats Peter...“; nyilvánvalóan Kovács Péterről van szó. „Redrey Forents son lieutenant...“ (sic!); íme, mi nem lett Rédey Ferencből! (*Advis de Boheme, Hongrie et d'Allemagne* MDCXX.) „...ce pauvre Battori Gabor“ (*Advis sur les affaires présentes d'Allemagne & de Boheme*. Címnap és év nélkül). Ki csodálkozik ezek után, ha az első helyen említett *Lettres du Roy et des estats de Hongrie* egy másik kiadása a magyar királyi cím *comes Siculorum-ját comte de Sicile*-el adja vissza? Ez a tévedés némileg jogosult és menthető, mert hiszen Sziciliát a középkorban gyakran írták Siculiának.

A Bethlen Gábor neve körüli tájékozatlanság legfurcsább szörnyszülötte a híres *Gracián Boldizsár El Criticon* c. művében található meg, mint arra más helyen alkalmam volt rámutatni,³ Gracián, aki Faludi révén a magyar irodalomban is helyet kapott, nem elégszik meg azzal, hogy Bethlent lakájnak és lovászyerekből lett fejedelemnek nevezze (!), hanem a nevét is a felismerhetlenségig torzítja el: egy helyütt *Betlengabor*-t, később meg egyenesen „*Belengabor*“-t ír (parte I, crisi VIII; ill. parte II, crisi X.). Alig fér hozzá kétség, hogy Gracián téves értesüléseit francia forrásból szerezte.

Mindezek után pedig megállapíthatjuk, hogy ha Bois-Robert Bethlent

¹ L. a *Grande Encyclopédie* idevágó cikkét: „Gabriel Bethlen, en magyar Bethlen Gabor, ce qui a été souvent pris pour un nom de famille composé...“ etc. — Bethlen Miklós gróf emlékiratainak francia fordításán, nyilvánvalóan a Bethlen Gábor neve francia alakjának hatása alatt ezt olvassuk: *Mémoires historiques du comte Bethlen-Nielas*... Rouen, 1736.

² Ez az állapot mind a mai napig változatlanul fennáll; Körösi Albin nevét p. o. a különböző spanyol akadémiaik tagjainak névsorában, bibliográfiákban stb. a K-betűnél hiába keresnők; ALBIN alatt azonban egész biztosan megtaláljuk. Ideje lenne már a külföldet erről a magyar partikularitásról felvilágosítani.

³ Lásd a *REVISTA DE FILOLOGIA ESPANOLA* XVI. köt., 278. sz.: Oliver BRACHFELD: „Belengabor“: un curioso error de Gracián. Madrid, 1929. L. még: „Betlengabor“ (Ein Irrtum Balthasar Graciáns). Pester Lloyd, 1929. nov. 6.

egyszerűen *Gabornak* nevezi, abban a hiszemben van, hogy vezetéknevet ír; ha tudta volna, hogy a magyar *Gábor* franciául *Gabrielnek* felel meg, semmi esetre sem habozott volna Bethlen keresztnevét elfranciásítani.

Parlagi Olivér.

Petőfi és Tacitus?

Petőfi „*Vesztett csaták, csúfos futások*“ c. költeményében (1848) írja a nemzethez (Havas III, 1893):

„Föl, föl, te jobban nem szeretheted
A szép halálnál a csúf életet.
Te inkább sírba fekszel, mint mocsárba.
De aki kész a hős halálra...“ stb.

Ez a kép — a mocsárban fekvő gyáva, szemben a meghaló hőssel — talán másoknak is feltűnt már. Számomra az is gyanússá teszi, hogy előzőleg egy hasonlatban művészi szándékosság készit hozzá hidat:

„Miként a sár, amelybe
Követ hajítanak be,
Úgy fecesen szét a harcok mezejéről,
Óh nemzetem, képedre a gyalázat!“;

mifélek ugyanis a mocsár inkább csak a lustaságot, vagy a romlottságot („erkölcsi fertő“) szimbolizálja.

A germánoknál ezzel szemben jogszokás volt, hogy kifejezetten a *gyávák*kat (amint különben a corpore infamis házasságtörőt is) mocsárba rekkentették. (E. H. Meyer, Germ. Mythologie 1891, 200. l.). Erről szól már Tacitus, Germánia 12. c.: „— *ignarus et imbelles et corpore infames caeno ac palude* (sár és mocsár!), *inieto insuper crate, mergunt.*“ * Vizsont Irodalomtörténet 1913, 71. l. szerint — ahol a „tanult“ Petőfi képét igyekeztem megrajzolni és latin tudásáról is beszámoltam (71. kk.) — a költő a „*Zoltán fiam életrajza*“ban (1849) úgy tüntette fel magát, mint Tacitus olvasóját, sőt — tudjuk (Szépirodalmi Figyelő 1862, II. 299. l.) — fordított is belőle, jóllehet a töredékek nyilván elvesztek. A gondolat természetesen azé, aki azt megfelelően tudta magába illeszteni és felhasználni. (Ezt már Emerson mondta Shakespeare-ről.) Nem lehetne itt, ebben az értelemben, mégis közelebbi „hatást“ feltenni? esetleg a fordított részletekre is következtetni? *Marót Károly.*

Arany János és a kollégiumi törvényszék.

Az „Irodalomtörténet“ 1930. évfolyamában (99. lap) Dereze Lajos közli hű másolatban a debreceni ref. kollégium sedes scholastica-jából az Arany János apró fegyelmi eseteire vonatkozó ítéleteket, hármát latin, egyet magyar szöveggel. Ezek az eredeti közlések, bár az iskolai törvényszékek tárgya és határozata több helyről ismeretes, általában helyeseek, de a cikkhez mégis szükségesnek tartok néhány helyreigazító megjegyzést fűzni.

* Az iszap és mocsár mint alvilági büntetés az ókor klasszikus népei óta ismeretes (Rhode, Psyche 1894, 287. l. V. ö. Fr. Langer, Intellektualmythologie, 1916, 181 l.), de ez aligha tartozik ide.

A cikkíró a szövegközlést megelőzően idézi Kardos Lajosnak *Arany János Bolond Istókja* című munkájából a következő részletet:

„Más ügyben azonban már az első félévben háromszor volt a főiskolai sedes elé idézve. Első ízben mindjárt az első hónapban (november 30) a nyilvános istentisztelet, másodízben pedig a leckeórák mulasztása miatt, végül harmadszor későnkelésért.“ (102. lap.)

A cikkíró szerint Kardos Lajos e soraiban három tévedés van, még pedig: „1. Arany csak egy leckeórát mulasztott, tehát helytelen a többes használat, 2. a háromszori idézés nem az első félévben, hanem az egész akadémiai pályafutása alatt történt, 3. nem is háromszor idézték a sedes scholastica elé, hanem négyyszer.“

Ha ezeket a kifogásokat tüzetesebben megvizsgáljuk, ki fog tűnni, hogy egyik sem állja meg a helyét és hogy a cikkíró részben félreértés, részben tárgyi ismereteinek hézagossága vitte rá a hibáztató megjegyzések megtételére.

A kifogások közül az első az, hogy Kardos Lajos helytelenül használta a többesszámot az óramulasztásra nézve. A sedes scholastica aktáiból a cikkíró által is idézett latin szöveg betű szerint így szól: *Praelect. publ. negl.* A kérdés azon fordul meg, hogy ezek a rövidítések hogyan oldandók fel. Kardos Lajos bizonyára így olvasta: „*Praelectiones publicae neglexerunt*“ s ennek megfelelően tette Arany mulasztását *leckeórákra*, nem pedig *egy leckeórára*. A rövidített szavak ilyen módon való olvasására nemcsak a dolog természete indította, hanem Pap Károly példája is, aki az „Irodalomtörténet“ 1912. évfolyamában, tehát Kardos Lajos szóban forgó munkája előtt ugyane tárgyról szóló dolgozatában az említett három rövidített szót így írja át: *Praelectiones publicae neglexerunt*.

A cikkíró második kifogása, hogy Aranyt nem az első félévben idézték háromszor a törvény elé. Ezt a kifogást csak úgy tehetta a cikkíró, hogy nem ismeri a száz évvel ezelőtti kollégium tanulmányi berendezését, szemeszterbeosztását; nem tudja, hogy a téli szemeszter (I. félévnek nevezni nem elég szabatos!) novembertől február végéig terjedt. Ha tehát Arany 1833 november 30-án, 1834 január 22-én és február 5-én állott az iskolai törvényszék előtt, akkor ez a háromszori idézés egy félévre, Arany Jánosnak a kollégiumban töltött első félévére esett.

A tanulmányi időnek ilyen beosztása nyilvánvalóan kitűnik a kollégium protocollum subscriptionale-jából, amelyben a felsőbb tanulók sajátkezü aláírása két időpontban található fel, november elején és március elején. Bizonyítja ezt, ha ezt a köztudomású tényt bizonyítani kellene, Sinka Sándornak a kollégium 1894—5. iskolai évi értesítőjében megjelent hosszabb történeti tanulmánya, amely szerint: „Az iskolai év két félévre oszlik: az első félév márt. 26-tól szept 17-ig, a második nov. 1-től mártiusig tart.“

Arany, mikor a kisújszállási rektóriáról 1835 tavaszán visszatér, szintén márciusban subscribál újra az akkor kezdődő nyári félévre, amint azt Pap Károlynak említett dolgozata is tanúsítja.

A harmadik kifogással talán felesleges is foglalkozni. Ha Kardos Lajos a három első fegyelmi esetet *expressis verbis* az Arany János első kollégiumi félévére teszi, nem róható meg azért, hogy egy negyedik fegyelmi esetet, amely éppen két évvel később, 1836 február 6-án fordult elő, nem kapcsol hozzá Arany első félévének az eseményeihez. Egyébként Kardos Lajos munkájából

nem hiányzik ez a negyedik fegyelmi eset sem, csakhogy a logika és idő rendje szerint azt Aranynak nem első, hanem harmadik és utolsó kollégiumi félévének eseményei során tárgyalja. (Id. m. 112. lap.)

A második és harmadik kifogás közt lehetetlen némi ellenmondást is észre nem venni, ha t. i. a cikkíró sokallja az első félévre tett háromszori idézést, mert szerinte csak kétféle esett erre az időre, miért követeli akkor Kardos Lajostól, hogy ezt a negyedik, sokkal későbbi fegyelmi esetet is az első félév történetében ismertesse.

El kellett ezeket mondanom, s a kényszerítő okot bizonyára nemcsak az *Irodalomtörténet* szerkesztője, hanem olvasói is be fogják látni, egyrészt azért, hogy egy halott írónak, e folyóirat egykori munkatársának lelkiismeretességéhez és megbízhatóságához ne férközzék kétség, másrészt és nem kevésbé azért, hogy a debreceni kollégium tanulmányi berendezéséről és Aranynak a kollégiumban töltött diákságáról csak minden tekintetben elfogadható ismeretek jussanak irodalomtörténeti köztudatba.

Kardos Albert.

Radákovits vagy Radankovits?

Vas Gereben családi nevének két változatát ismeri és használja az irodalom, t. i. Radákovits és Radankovits. Régebben inkább a Radákovits alak volt használatos, újabban gyakran találkozunk a Radankovits névvel. A szerkesztésben megjelent Magyar Irodalmi Lexikon írása idején idevonatkozó kutatásaink alapján a Radankovits alakot találtuk valószínűbbnek, főképen Váli Bélának, a Figyelő 1883. évfolyamában közölt adatai alapján s ezért mertük ott határozottan azt írni, hogy „nem Radákovics“.

Hogy azonban a kérdésre teljes világosságot deríthessünk, igyekeztem a lexikon megjelenése óta is felkutatni a még esetleg található új adatokat. Amennyire módomban állott, megkerestem azokat a helyeket, ahol Vas Gerebenre vonatkozó adatokat sejtettem s most ezeket az új adatokat a régiekkel egybevetve, megkísérlem eldönteni a kérdést.

Váli Béla az említett helyen teljes határozottsággal a Radankovits név helyessége mellett foglalt állást. Igazolására a következőket hozza fel: „Vas Gerebent nem igen ismerték, ... de apját annál inkább s őt Radankovitsnak nevezte Dunántúl minden gazdatisztje s ismerőse“. Ezt igazolja:

„1. A még (1883-ban) életben levő 79 éves Wojta Károlyné, kinek férje szintén Enyingen herceg Batthyányt szolgálta, mint tisztartó.

2. Kovács József körmendi lakos, ki R. Mihály 1815 november 26 án végbement esküvőjén is jelen volt, mint R. M. menyasszonyának, Fitos Júlia szüleinek szomszédja.

3. Fitos Katalin, férjezett Megyhegyi Vincéné, ki Enyingen tartózkodott a R. Mihály családjánál huzamos ideig.

4. A körmendi házassultak jegyzőkönyvének 1815. évi november 26 i rovata, melyben Pinka-Mindszenti „Michael Radankovits, Rom. cath. 30 ann. huszáros dominális“ „Julianna Fitos 22 ann. virgo nobilis“-szel egybekelése foglaltatik.

Nem tudhatni mi okból — írja tovább Váli Béla — gyermekeit Radankovits Mihály a keresztelő anyakönyvbe már 1817., 1819., 1821., 1823., 1825.

éven következetesen Radakovitsnak iratja. Gyermekei is ezt viselték és nem az ősi nevet.“

Amint látható, Váli Béla érvei között csupán egy van, ami komoly bizonyítéknak elfogadható, t. i. a 4. pont alatt közölt körmendi jegyzőkönyvi adat Vas Gereben atyjának Fitos Juliannával kötött házasságáról. A többi nagyjára egyszerű embereknek csupán hallomásból ismert adata. Azt pedig jól tudjuk, hogy még ma is megtörténik, hogy a nép ajkán egy-egy kevésbé gyakori név megváltozik. Az első rosszulértés, vagy szokatlan hangzás folytán általánossá válik az elferdített alak. (Ismerek vidékén, ahol egy oda telepedett, Ador nevű ember nevét hosszú időn át következetesen Aldor-nak ejtették.) Száz esztendővel ezelőtt még az ilyen hivatalos bejegyzések is, mint pl. a házasságról felvett jegyzőkönyv, vagy a kereszteleési adatok, csak szóbeli közlés, de nem írásos okmányok alapján történtek. Azt kell feltételeznünk, hogy ilyen szóbeli elferdítés alapján került a házassági jegyzőkönyvbe is a Radankovits név. Mert semmi magyarázatot nem találunk arra, hogy miért használta és használtatta később a Radakovits Mihály nevet, ha nem ez lett volna a helyes. Mégis csak neki kellett ismerni legjobban nevének a helyes alakját. Bizonyára ezért iratta gyermekeinek a kereszteleési anyakönyveibe is ezt az alakot.

Végeredményben tehát azt kell mondanom, hogy tévedett Váli Béla, amikor a Radankovits alakot fogadta el helyesnek.

Megkerestem az ozorai (Tolna vármegye) anyakönyvben Vas Gereben születési adatait. Szó szerint: Kereszt. év, nap: 1823., 9. apr. — Ker. neve: Josephus. Szülők neve: Michael Radakovits, Julianna Fitos. — Ker. szülők neve: D. Michael Bendekovits, D. Anna Henyei. — Keresztelte: R. D. Mathias Horváth capel. Tótkesziensis. — Megjegyzések rovatában: Vas Gereben név alatt később híres magyar népiró.

Ezekhez az adatokhoz Cserti István ozorai plébános úr a következőket fűzte: A régi anyakönyvekben csak a kereszteleés napja van feljegyezve. Vas Gerebent 1823. ápr. 9-én keresztelték és valószínű, hogy ápr. 7-én született. Ezt abból következtetem, mert itt még nem igen régen az volt a felfogás az édesanyák körében, hogy ők „pogányt nem szoptatnak“, ami azt jelenti, hogy — ha lehetett — az újszülöttet még a születése napján megkeresztelték. Ha pedig ez nem volt lehetséges, — mint Vas Gereben esetében is valószínűen nem volt lehetséges a nagy távolság miatt, meg azért is, mert a szomszéd Magyarkesziből hozták a keresztelő papot is, — akkor a születés után 1—2 nap alatt megkeresztelték a gyermeket.

Bárhogyan álljon is most már a dolog — a születési adatok hiányában, — a kereszteleésre vonatkozó anyakönyvi bejegyzést kell hitelesnek elfogadnunk Vas Gereben családi nevének az eldöntésénél, az atyja nevére vonatkozó szóhagyománnyal és atyjának az esketési anyakönyvi bejegyzésével szemben. Mert ez is éppen olyan okiratnak tekintendő, mint atyja házassági jegyzőkönyve. De ebben az utóbbiban használt Radankovits alakot utóbb maga az atya javította Radakovits-ra. Ezért tehát ennek kell előnyt adnunk. Radakovits néven állították ki az ügyvédi oklevelét is. (Igaz ugyan, hogy egy Radakovits Bódog nejjé gazdasági gyakorlati bizonyítványával iratkozott be jogásznak (1843), de már ezt megelőzőleg is a Radakovits nevet használta.) A család kétségtelenül nemesi származású volt. Nagy Iván

(Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. köt. Pest, 1862.) említ egy Radákovich és egy Radakovich családot, de Radankovitsot nem.

Mindezeken kívül idézem a Magyarkeszi község anyakönyvében található következő, idevonatkozó bejegyzéseket: 1821. aug. 22.-én mint keresztzülők szerepelnek: Michael Radankovits et Julianna Fitos. — 1821. okt. 28.-án ugyanúgy: Michael Radákovits et Julianna Fitos. — 1822. jún. 10.-én mint keresztanya: Julianna Radákovits. — 1826. dec. 27.-én mint keresztzülők: Michael Radákovits et Julianna Fitos.

A négy bejegyzés közül tehát csak az első említ Radankovitsot, a többi már Radákovits.

Végül megkérdeztem Legény Oszkár szekszárdi gazdasági felügyelőt, akinek az édesatyja Vas Gereben első feleségének (Legény Katicának) a testvére volt. Ő idevonatkozólag a következőket mondotta: „Nagyanyám házában Vas Gereben sokat megfordult s nagyanyám nekünk gyermekeknek sokat beszélt róla. Ő a nevét mindig úgy mondta: Radakovits József“. — Véleménye szerint esetleg még Győr város levéltárában lehetnek a családra vonatkozó iratok.

Egybevetve most már pro és contra minden adatot, mégis csak a Radákovits-alakot kell Vas Gereben családi nevét elfogadnunk, mindaddig, amíg valami még erősebb írásbeli bizonyíték, pl. nemesi oklevél, adománylevél stb. az ellenkezőjéről meg nem győz.

Ványi Ferenc.